

271.2-523.4-557(477.51)«1876/1919»(083.89)

Людмила Нижник

ПОХОВАННЯ ПРИХОЖАН П'ЯТНИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ НА ПОГОСТАХ ЦЕРКОВ І МОНАСТИРІВ м. ЧЕРНІГОВА в кінці ХІХ – на початку ХХ ст.

DOI: 10.5281/zenodo.5201548

© Л. Нижник, 2021. СС BY 4.0

Мета статті: на основі метричних книг П'ятницької церкви (1876–1919 рр.), що збереглися в Державному архіві Чернігівської області, розкрити питання поховання прихожан церкви на погостах церков та монастирів міста. **Методологічна робота** побудована на базі аналітичного та статистичного підходу. **Висновок:** у дослідженні зазначено, де поховані небіжчики на міському, приходському кладовищах чи на погостах Воскресенської, Воздвиженської церков, Єлецького та Троїцько-Іллінського монастирів міста. Надається інформація про загальну кількість померлих прихожан П'ятницької церкви за 1876–1919 рр., виокремлюються різні категорії пастви: дорослі це чи діти; соціальний стан. Уточнюється, від якої хвороби померла людина. Також повідомляється, хто з священнослужителів тієї чи тієї церкви сповідував та провів обряд поховання за бажанням родичів або заповітом небіжчика.

Ключеві слова: П'ятницька церква, прихожани, священник, погост, монастир, померлі.

Кожному чернігівцю відома П'ятницька церква, яку вважають одним із неофіційних символів міста. Вона була збудована в кінці ХІІ – на початку ХІІІ ст. на міському торсі й присвячена святій Параскеві. Існує припущення, що, можливо, це витвір давньоруського архітектора Петра Милонєга. У ХVІІ–ХVІІІ ст. церква св. Параскеви була центральним храмом однойменного дівочого монастиря.

Маловідомою сторінкою історії її є період ХІХ–ХХ ст., коли вона стала парафіальною. Цінним джерелом інформації про цей час є метричні книги. Однією з тем дослідження історії діяльності П'ятницького приходу міста Чернігова є проведення треб прихожан церкви її священниками, зокрема, поховання небіжчиків. Із документів Державного архіву Чернігівської області стала відома інформація про померлих прихожан 1676–1919 рр., похованих на кладовищах як П'ятницької церкви, так і на погостах церков і монастирів міста та міського кладовища. Вашій увазі пропонуємо дані про померлих за ті роки, коли сповідували помираючих священники не П'ятницької церкви та ховали небіжчиків на погостах церков та монастирів міста.

Так, 1880 р. залишили земний світ 30 осіб, серед них 19 дітей і 11 дорослих: одна з небіжчиць Анастасія Аврамівна Коржинська, 86 років., померла від старості, а також помер заштатний протоієрей Павел Лаврентієвич Зарчінський, 68 років. Їх сповідував священник Воскресенської церкви Федір Ладухін, похо-

вальний обряд здійснив протоієрей Стефан Шугаєвський на міському кладовищі¹.

1899 р. померло 18 чоловік: 11 дітей та 7 дорослих. Загалом ховали померлих, як і раніше, на міському кладовищі, деяких на погостах місцевих церков. У січні помер відставний майор Стефан Георгійович Іващенко, 65 років, від хронічного запалення легенів, сповідав священник Воскресенської церкви Петро Атволоківич, похований був на погості цієї ж церкви².

Воскресенська церква побудована у 1772–1775 рр. на міському цвинтарі за ініціативою і на кошти поміщиці Катерини Борковської з окремою дзвіницею, у нижньому ярусі якої була розташована церква Святого Георгія.

Після Жовтневого перевороту 1917 р. церкву закрили, на її території проклали дорогу, яка відділила церкву від дзвіниці.

За свою історію Воскресенська церква не зазнала суттєвих перебудов. Від часів Другої світової війни до 70-х рр. ХХ ст. вона залишалася єдиною, де проводилися богослужіння. До речі, у ті часи невеличка церква була в Чернігові кафедральним храмом. Зараз церква УПЦ.

Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. на погості Воскресенської церкви ховали небіжчиків: як прихожан Воскресенської церкви, так й інших церков, зокрема, П'ятницької церкви.

У 1893 р. в приході П'ятницької церкви померло 13 осіб: 5 дорослих та 8 дітей. Загалом усі поховані на міському кладовищі. Одним із небіжчиків був відставний підполковник Павел Васильович Рибінцов, 79 років, помер від запалення легень. Його висповідав протоієрей Стефан Шугаєвський. Він же разом з дияконом Стефаном Крижановським і ховав померлого на погості Воскресенської церкви. Помер колезький секретар (Х клас «Табеля про ранги...») Володимир Іоанович Мазовський, 72 роки, від занепаду сил і старості³. Висповідав Стефан Шугаєвський, похований небіжчик також на погості Воскресенської церкви⁴.

1907 р. померло 33 особи – 25 дорослих і 8 дітей. Цього року поховано на погості Воскресенської церкви міщанина Олександра Андрійовича Овчиннікова, 84 роки, що помер від «старечої дряхлості», та вдову колезького асесора Марію Вікторівну Кирянкову, 66 років, що померла від астми.

1908 р. на погості Воскресенської церкви поховали вдову штабс-капітана Юлію Вікторівну Прущенковську, що померла від набряку легенів⁵.

Ще одним місцем поховання представників пастви П'ятницької церкви був Троїцько-Іллінський монастир. Цей чоловічий православний печерний монастир на околиці Чернігова, на Болдиних горах, був заснований 1069 року Антонієм Печерським. Наприкінці ХІ–ХІІ ст. збудовано Іллінську церкву. У середині ХVІІ ст. Іллінську церкву перебудували коштом чернігівського полковника Степана Подобайла. На протилежному пагорбі від Іллінської церкви, з ініціативи архієпископа Лазаря Барановича та за допомогою гетьмана Івана Мазепи, у 1679–1695 рр. збудований величний собор Святої Трійці. Відтоді цей чоловічий монастир стали називати Троїцько-Іллінським. Зараз на цій території музей «Антонієві печери» та Іллінська церква й комплекс Троїцького монастиря з кафедральним Троїцьким собором, спорудами Єпархіального управління УПЦ та корпуси духовного училища псаломщиків регентів.

У ХІХ ст. та на початку ХХ ст. на території монастиря ховали небіжчиків, серед яких і ті, яких сповідали та ховали священники П'ятницької церкви.

¹ Державний архів Чернігівської області (далі – ДАЧО). Ф. 679. Оп. 10. Спр. 316. Арк. 274–281. Тут і далі в статті фонд та опис один і той самий, тому в посиланнях подаємо лише номер справи та аркуші.

² ДАЧО. Спр. 1004. Арк. 327–356.

³ Колезький секретар – статський (цивільний) чин Х класу «Табеля про ранги...» Чиновники, які мали цей чин, займали незначні керівні посади. Припинив існування 1917 р., як й інші чини Російської імперії.

⁴ ДАЧО. Спр. 972. Арк. 89–98.

⁵ ДАЧО. Спр. 1335. Арк. 9–28.

За 1881 р. померлих було 15 осіб, із них 4 – дорослі, 11 – діти. Серед них: у січні помер колезький асесор (VIII клас «Табеля про ранги...») Микола Іванович Деліносний, 64 роки, у липні – колезький секретар (X клас «Табеля про ранги...»)⁶ Максим Самуїлович Басбат; помер також відставний полковник Іоан Васильович Мошетич, 64 роки, їх усіх сповідував священник Воскресенської церкви Федір Ладухін, поховали біля Іллінської церкви в Чернігові⁷.

1905 р. померло 22 особи: із них – 15 дорослі, 7 дітей. Майже всі померлі поховані на міському кладовищі. Лише один дворянин Микола Феофілович Тарасенко, 54 років, помер від сухот, похований на кладовищі Іллінської церкви м. Чернігова⁸.

1899 р. померла вдова надвірного радника Ганна Демидівна Олейникова, 56 років, від внутрішньо-черевного крововиливу. Сповідував ієромонах Єлецького монастиря Афанасій. Ховали заштатний протоієрей Стефан Шугаєвський, священник Сергій Четверіков, ієромонахи Іоасаф та Митрофан, диякон Стефан Крижановський та псаломщик Петро Зеленецький на погості Троїцького монастиря⁹.

1908 р. померло 22 особи: 16 дорослих і 6 дітей. На погості Троїцького монастиря м. Чернігова поховано було Марію Маліівну Деланч-Ленчевську (66 р.), що померла від водяної хвороби¹⁰.

Місцем поховань була також територія Єлецького монастиря м. Чернігова, розташованого на правому березі річки Десни між давнім чернігівським Дитинцем (територія сучасного Валу) і Троїцько-Іллінським монастирем. Разом із пам'ятками архітектури, які збереглися з давніх часів, він утворює історичну панораму міста. Літописних відомостей про славетну монастирську обитель небагато. Наприкінці XI–XII ст. на тому місці, де за легендою на ялині з'явилася ікона, спорудили мурований храм на честь Успіння Божої Матері, навколо якого сформували монастир, а на його території – кладовище. Зараз тут розміщений жіночий монастир.

У червні 1899 р. померла вдова колезького радника Ганна Михайлівна Ходот, 72 роки, від паралічу серця. Сповідав священник Сергій Четверіков, ховали небіжку заштатний протоієрей Стефан Шугаєвський, священник Стефан Терновський, ієромонах Афанасій з дияконом Стефаном Крижановським та псаломщиком Петром Зеленецьким на кладовищі Єлецького монастиря¹¹.

1901 р. від сухот померли: титулярний радник¹² Яків Олександрович Вдовенко, 48 років, та вдова дійсного статського радника Марія Костянтинівна Кизимовська, 60 років. Її сповідав ієромонах чернігівського Єлецького монастиря Афанасій. Ховали священник Олексій Величковський, диякон Стефан Крижановський та псаломщик Петро Зеленецький на погості Єлецького монастиря¹³.

1910 р. померло 17 осіб (2 дітей, 15 дорослих) із них 4 – старожили, і 11 людей середнього віку, серед них 4 померло від сухот, 4 – від паралічу серця і 3 – від запалення легенів. Усі померлі були поховані на міському кладовищі, лише дворянин, колезький асесор Іван Васильович Кияшко (VIII клас «Табеля про

⁶ Колезький асесор – VIII клас «Табель про ранги...». Назва чина походить від посади асесора (засідателя) в петровських колегіях, Сенаті, Синоді, надвірних судах, губернських судах та правліннях і збереглася до кінця XIX ст. Колезькі асесори зазвичай служили на посаді регістратора, секретаря чи радника. Закон 1858 р. відмінив пільги за вислугою залежно від освіти, як було раніше, і встановив загальні для всіх строки вислуги (з VIII по VI клас – 4 рр.).

⁷ ДАЧО. Спр. 326. Арк. 62–66.

⁸ ДАЧО. Спр. 1363. Арк. 365–381.

⁹ ДАЧО. Спр. 1004. Арк. 327–356.

¹⁰ ДАЧО. Спр. 1335. Арк. 9–28.

¹¹ ДАЧО. Спр. 1004. Арк. 327–356.

¹² Титулярний радник відноситься до IX класу «Табеля про ранги...» Чин титулярного радника міг бути лише тимчасовою сходинкою в майбутній кар'єрі. Для багатьох чиновників досягнення цього чину було мрією, він давав право на особисте дворянство та права отримання спадкового почесного громадянства його нащадкам.

¹³ ДАЧО. Спр. 1015. Арк. 157–188.

ранги...») та секретар єпархіального Чернігівського Преосвященного титулярний радник Костянтин Єфимович Вишницький були поховані на погості Єлецького монастиря¹⁴.

1916 р. померло 25 осіб, із них 5 дітей та 20 дорослих. Усі поховані на міському кладовищі, лише 77-річна вдова священника Ганна Василівна Тарасова, яку ховали протоієрей Макарій Смелницький, священник Гавриїл Шапошников та диякон Іоан Желтоножський, похована на погості Єлецького монастиря¹⁵.

У XIX ст. в Чернігові діяла Воздвиженська церква, яку можна побачити на відомому плані 1706 р. «Абрис Чернігова» з боку Любецького шляху (перехресття сучасних вулиць Шевченка та Молодчого). Церква до наших днів не збереглася. При ній діяло кладовище, на якому 1907 р. похований повітовий військовий полковник Михайл Іванович Тиліченко, 55 років, помер від удару¹⁶.

1913 р. померло 12 осіб, з них 9 дорослих і 3 дітей (7 старожилів, 2 людей середнього віку). Обряд поховання здійснювали священники Дмитрій Федорів та Гавриїл Шапошников, а також псаломщик-диякон Іоан Житоножский, поховані померлі на приходському кладовищі, тобто біля П'ятницької церкви¹⁷.

1914 р. померло 13 осіб, з них 11 дорослих та 2 дітей, 5 старожилів та 6 осіб середнього віку померло від сухот, запалення легенів та паралічу серця. Ховали померлих як на приходському, так і на міському кладовищах¹⁸.

На 1916 рік П'ятницька церква мала землю з погостом у 633 квадратні сажени¹⁹.

Метричні книги досліджуваного періоду поділені на дві частини. Перша – 1876–1898 р., документи вів протоієрей Стефан Васильович Шугаєвський. Усього померли у 1876–1898 рр. 299 осіб, із них 222 дитини. Найбільше померлих у 1876 р., 1880 р. та у 1894 р. (по 30 осіб), найменше – 13 осіб – померли в 1893 р.; дітей найбільше померло в 1884 р. (23 особи), найменше – 8 – у 1893 р.²⁰

Друга частина метричних книг досліджуваного періоду 1899–1919 рр., за цей час померло 295 осіб, із них 100 дітей та 195 дорослих. Померли найбільше в 1907 р. – 33 особи та найменше за неповними даними 1919 р. – 3 особи²¹. 1876–1898 рр. померло більше дітей, а 1899–1919 рр. померло більше дорослих. Помирали малі діти від так званої дитячої хвороби, дорослі – від сухот та різних запалень, старожили помирали, як тоді писали, від «старческої хвороби». Ховали померлих як на приходському, так і міському кладовищах та на погостах церков та монастирів м. Чернігова. Так, на погості Воскресенської церкви поховано було 6 осіб і стільки ж на території Єлецького монастиря, 5 осіб на території Троїцько-Іллінського монастиря та одна особа біля Воздвиженської церкви, 1913 р. та 1914 р. ховали померлих на приходському кладовищі, чому саме в ці роки – з'ясувати не вдалося. Поховання прихожан П'ятницької церкви на території монастирів та церков до нашого часу, на жаль, не збереглися.

References

Nyzhnyk, L (2019). *Metrychni knyhy Piatnytskoi tserkvy 1876–1898 rr. yak dzherelo informatsii pro stanovyi sklad parafiiian* [Metric books of St. Paraskeva Pyatnitsa Church of 1876–1898 as a source of information about the class of parishioners]. Chernihiv, Ukraine.

Nyzhnyk, L (2020). *Metrychni knyhy Piatnytskoi tserkvy 1899–1919 rr. yak dzherelo informatsii pro stanovyi sklad parafiiian* [Metric books of St. Paraskeva

¹⁴ ДАЧО. Спр. 1424. Арк. 188–202.

¹⁵ ДАЧО. Спр. 1618. Арк. 2–22.

¹⁶ ДАЧО. Спр. 1335. Арк. 9–28.

¹⁷ ДАЧО. Спр. 1524. Арк. 289–301.

¹⁸ ДАЧО. Спр. 1558. Арк. 98–115.

¹⁹ 1 квадратний сажень – 4,55 метрів квадратних.

²⁰ Нижник Л. Метричні книги П'ятницької церкви 1876–1898 рр. як джерело інформації про становий склад парафіїан. *Карнабідівські читання*. 2019. В. 4. С. 158–168.

²¹ Нижник Л. Метричні книги П'ятницької церкви 1899–1919 рр. як джерело інформації про становий склад парафіїан. *Чернігівські старожитності*. 2020. Вип. 6. С. 103–110.

Pyatnitsa Church of 1899–1919 as a source of information about the class of parishioners]. Chernihiv, Ukraine.

Нижник Людмила – старший науковий співробітник Національного архітектурно-історичного заповідника «Чернігів стародавній» (вул. Преображенська, 1, м. Чернігів, 14000, Україна).

Nyzhnyk Lyudmila – Major researcher of the National Architectural and Historical Reserve «Ancient Chernihiv» (1 Preobrazhenska Street, Chernihiv, 14000, Ukraine).

E-mail: f11369@ukr.net

BURIALS OF PARISHIONERS OF ST. PARASKEVA PYATNITSA CHURCH ON THE GRAVEYARDS OF CHURCHES AND MONASTERIES OF CHERNIHIV IN THE LATE XIXth-EARLY XXth CENTURIES

The purpose of the article is to reveal question about the burial of St. Paraskeva Pyatnitsa church members in the graveyards of churches and monasteries of the town on the basis of the metric books of the church (1876–1919), preserved in the State Archive of the Chernihiv region. The methodological work is based on an analytical and statistical approach.

Conclusion. The study indicates where the dead were buried in a city and a parish cemeteries, or in the graveyards of the Resurrection and Exaltation churches, Yeletskiy and Holy Trinity-Ilyinsky monasteries of Chernihiv. Information on the total number of deceased parishioners of the church of St. Paraskeva Pyatnitsa for 1876–1919 also provided, different categories of flocks are distinguished: adults or children; social status are also indicated. It is specified from what disease the person died. It is also reported which of the clergy of a church ministered and performed the rite of burial at the request of relatives or at the will of the deceased.

Key words: church of St. Paraskeva Pyatnitsa, parishioners, priest, graveyard, monastery, deceased.

Дата подання: 8 липня 2021 р.

Дата затвердження до друку: 15 липня 2021 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Нижник, Л. Поховання прихожан П'ятницької церкви на погостах церков і монастирів м. Чернігова в кінці XIX – на початку XX ст. *Сіверянський літопис*. 2021. № 4. С. 28–32. DOI: 10.5281/zenodo.5201548.

Цитування за стандартом APA

Nyzhnyk, L. (2021). Pokhovannia prykhozhan Piatnytskoi tserkvy na pohostakh tserkov i monastyriv m. Chernihova v kintsi XIX – na pochatku XXh st. [Burials of Parishioners of St. Paraskeva Pyatnitsa Church on the graveyards of churches and monasteries of Chernihiv in the late XIXth-early XXth centuries]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 4, P. 28–32. DOI: 10.5281/zenodo.5201548.

